

تحلیل مؤلفه‌های توسعه روستایی از دیدگاه جامعه محلی با تأکید بر کیفیت زندگی مطلوب (مورد مطالعه: شهرستان دهگلان)

حامد قادرمرزی^۱، پروانه محمدی^{۲*}، رامین محمدی^۳، اسماعیل سالاروند^۴

۱. دانشیار گروه جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشکده جغرافیا، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.
۲. دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشکده جغرافیا، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.
۳. دانشجوی کارشناسی ارشد سیستم اطلاعات جغرافیایی (GIS)، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، تهران، ایران.
۴. دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۳/۳۰

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۲/۰۲

چکیده

اطلاعات مقاله

شاخص‌های تعیین کننده‌ی پیشرفت یک اجتماع، کیفیت زندگی است که در برگیرنده مهم‌ترین عواملی است که بیانگر چگونگی زیستن افراد در یک جامعه و رفاه شخصی افراد است. بهبود کیفیت زندگی در هر جامعه‌ای، یکی از مهم‌ترین اهداف سیاست‌های عمومی آن جامعه است. قرن‌ها است که مردم به دنبال زندگی خوب بوده‌اند و انسان‌ها پیوسته برای بهبود شرایط زیست خود، کوشیده‌اند تا از استعدادها و توانمندی‌های محیط زیست خود، به بهترین نحو بهره ببرند. اما مسئله اصلی این است که: زندگی مطلوب چیست؟ پژوهش حاضر به دنبال پاسخگویی به این سؤال است که روستاهای شهرستان دهگلان تا چه اندازه از شاخص‌های کیفیت زندگی مطلوب برخوردار هستند؟ به منظور ارزیابی کیفیت زندگی در این پژوهش از شاخص‌های بعد عینی (۴۴ گویه در ۴ مقوله اقتصادی، اجتماعی، زیربنایی و سیاست‌گذاری (کشاورزی و عمران روستایی) و بعد ذهنی (۲۳ گویه، در ۶ قلمرو آموزش، سلامت و امنیت، اجتماعی، اوقات فراغت، محیط مسکونی، شغل و درآمد) بهره گرفته شد. هر یک از شاخص‌های تحقیق در دو بعد مورد بررسی پس از اعمال وزن نهایی با استفاده از روش تقریبی میانگین حسابی وزن دار شدند و با استفاده از روش ویکور تلفیق شدند. نتایج نشان داد که در بعد عینی کیفیت زندگی از دیدگاه جامعه محلی، شاخص‌های مربوط به مؤلفه‌های زیربنایی و سیاست‌گذاری - برنامه‌ریزی از اهمیت بالاتری برخوردارند. همچنین بررسی شاخص‌های بعد ذهنی توسعه از دیدگاه مردم محلی نیز نشان داد که شاخص‌های مربوط به مؤلفه سلامت، امنیت، درآمد و شغل از اهمیت بیشتری برخوردارند.

دوره ۴، شماره ۱۱، بهار ۱۴۰۲

صص ۸۵-۱۰۱

DOR: 20.1001.1.27173747.1402.4.11.6.8

کلید واژه‌ها: کیفیت زندگی، نواحی روستایی، شاخص‌های عینی و ذهنی، شهرستان دهگلان.

مقدمه

فضاهای روستایی از منظر سیستمی یکی از زیر سیستم‌های کلیدی و تأثیرگذار در سطح قلمرو ملی هستند که در آن ارتباط و پیوند انسان روستایی با محیط و فعالیت‌ها، شکل خاصی را به عرصه‌های روستایی بخشیده است همین ویژگی آن را از سایر سکونتگاه‌ها و الگوهای زندگی متفاوت ساخته است. این الگوی زندگی روستایی که در برگیرنده ساختارها و کارکردهای اصلی مرتبط با زیست‌بوم روستایی و فعالیت تولید کشاورزی است به دلیل ماهیت ویژه‌ای که دارد در فرایند توسعه روستاها، نظریه توسعه روستایی را به خود اختصاص داده است. در این فرایند می‌توان توسعه روستایی را یک نظام، راهبرد، پدیده و هدف توسعه قلمداد کرد که در این صورت به عنوان یک پدیده چند بعدی فرابخشی با سایر بخش‌ها ارتباط ارگانیک پیدا می‌کند (افتخاری، ۱۳۹۰: ۷۳)

با توجه به ویژگی‌های فضاهای روستایی و جایگاه و نقش آنها در فرایند توسعه ملی و حتی توسعه شهری، توجه به برنامه‌ریزی توسعه روستایی اهمیت دارد. در واقع با توجه به اصل مکمل بودن فضاها و مکان‌ها، توسعه ملی و توسعه شهری بدون توسعه روستایی، معنی و مفهوم نخواهد داشت. همچنین لزوم ساماندهی و توزیع بهینه جمعیت در سطح کشور در راستای بهره‌برداری مناسب از منابع و امکانات کشور و به عبارتی آمایش سرزمین، از دیگر نکاتی است که اهمیت برنامه‌ریزی توسعه روستایی را روشن می‌سازد. در وضع موجود استقرار جمعیت در کشور به شکل موزونی نیست؛ این موضوع در مناطق روستایی و در نقاط شهری مصداق دارد. اگر از ذکر آمار و ارقام صرف‌نظر کنیم و صرفاً به بیان عدم توان مناطق شهری در جذب جمعیت آتی کشور بسنده کنیم، مناطق روستایی در صورت تجهیز می‌توانند بخشی از جمعیت مازاد را در خود جای دهند و ضمن کاستن از معضلات شهری، بستر مناسب‌تری را برای توزیع جمعیت فراهم آورند. تنوع ویژگی‌های طبیعی، اجتماعی، اقتصادی و کالبدی - فضایی کشور باعث شده است که هر یک از نواحی روستایی ویژگی‌ها، امکانات، استعدادها و نیز تنگناها و محدودیت‌های معینی داشته و به همین ترتیب هر یک با قرار داشتن در سطح معینی از توسعه و سازمان‌یافتگی، اولویت‌ها و نیازهای خاصی داشته باشد (پورعیسی چافجیری، ۱۳۹۷: ۵۷).

بر اساس گزارش‌های آماری، سهم جمعیت روستایی و عشایری از جمعیت کل کشور سیر نزولی داشته و به ۲۴ درصد در سال ۱۴۰۰ رسیده است؛ در حالی که این سهم در سال ۱۳۳۵، معادل ۶۹ درصد بوده است. مطابق برآوردها سهم مذکور در افق ۱۴۱۵ به حدود ۱۹ درصد و در سال ۲۰۵۰ میلادی به عدد ۱۶ درصد خواهد رسید. همچنین طبق پیش‌بینی سازمان ملل، ایران در رتبه دهم جهانی از نظر کاهش جمعیت روستایی در افق ۲۰۵۰ قرار خواهد گرفت (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۴۰۰).

مسئله توسعه روستایی در ایران همیشه جایگاهی محوری در نظام سیاست‌گذاری کشور داشته است، به بیان دیگر در سال‌های پس از پیروزی انقلاب با وجود انگیزه‌های قوی در زمینه‌ی کاهش محرومیت روستاهای کشور به دلیل ضعف چارچوب نظری نظام سیاست‌گذاری روستایی، نبود راهبرد مدون، انطباق نداشتن فعالیت‌های روستایی با یکدیگر و موازی‌کاری دستگاه‌های اجرایی و یکپارچه نبودن عناصر کلیدی سیاست‌گذاری روستایی (مردم، مکان و فعالیت‌ها) روند عمران و توسعه روستاها بر اساس انتظار تحقق نیافته است (زاهدی و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۱۸). حاکمیت نگاه بخشی در فرایند سیاست‌گذاری کشور و نبود دیدگاه کل‌نگر سبب شده است بخش‌های مختلف و شهرها و روستاها، هر یک جزیره‌ای عمل کنند و به اصل مکمل بودن مکان‌ها توجه چندانی نشود (پورطاهری و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۵) از این رو تمرکز بر مکان‌ها به جای بخش‌های اقتصادی، یکی از مهمترین مؤلفه‌های سیاست‌گذاری روستایی و الزامات تحقق توسعه‌ی متوازن و شکوفایی قابلیت‌های اقتصادی نقاط جغرافیایی کشور بر اساس نگاه آمایشی است. در این نگاه بدون تعصب بخشی، قابلیت‌های اقتصادی یک یا مجموعه‌ای از مکان‌های جغرافیایی بر اساس معیارهایی مانند ایجاد اشتغال، ارزش افزوده، تخریب نشدن محیط زیست و منابع طبیعی و تقویت سرمایه اجتماعی مطالعه، شناسایی و بر اساس آن،

تحلیل مؤلفه‌های توسعه روستایی از... / قادرمرزی و همکاران

فعالیت‌های اقتصادی به نحوی طراحی و اجرایی می‌شوند که در سطح مکان و یا مکان‌های یادشده، بیشترین هم افزایی ممکن بین فعالیت‌های اقتصادی مربوط روی دهد (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۵).

هدف غایی برنامه‌ها و پروژه‌های توسعه روستایی بهبود کیفیت زندگی در جوامع روستایی است، اما پیش‌شرط اصلی جهت دستیابی به این مهم فراهم ساختن شرایط مناسب برای زندگی است که می‌تواند زمینه‌ساز ارتقای کیفیت زندگی در جوامع روستایی گردد. این که کدام شرایط زندگی می‌تواند کیفیت خوب زندگی هر فرد و یا جامعه‌ای را فراهم سازد حقیقتی است که امروزه بسیاری از برنامه‌ریزان را با چالشی بزرگ مواجه ساخته است (عیسی‌لو و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۰۹). کیفیت زندگی مردم در سکونتگاه‌های روستایی به عوامل زیادی از جمله بهبود شرایط زندگی، رشد اقتصادی پایدار، رساندن مناطق روستایی تا حد استانداردهای ملی توسعه و حصول اطمینان از جذاب بودن مکان‌های مناطق روستایی (وودز، ۲۰۱۱)، اشتغال، درآمد مناسب، دسترسی به خدماتی مانند آموزش و بهداشت، سلامت، محیط طبیعی و امنیت وابسته است (آزادی و همکاران، ۱۳۹۲: ۵۴). هرچند کیفیت زندگی مردم و مکان‌های شهری نیز به این عوامل وابسته است، اما چالش‌های مربوط به سنجش رفاه و زندگی بهتر در این گونه نواحی با مناطق روستایی بسیار تفاوت دارد. برخی از این چالش‌ها به شرایط کلان اقتصادی وابسته‌اند، اما برخی دیگر به چارچوب سازمانی و نهادی موجود در نواحی روستایی مربوط می‌شوند. عواملی مانند مقیاس کوچک و تراکم کم سکونتگاه‌های روستایی، کاهش اشتغال و درآمد در بخش کشاورزی، فاصله زیاد و انزوای جغرافیایی آنها و نیز راه‌های ارتباطی و شبکه‌های حمل و نقل نامناسب و ناکارآمد، اجرای سیاست‌های لازم برای بهبود کیفیت زندگی روستایی را پیچیده‌تر می‌کند (علی‌بیگی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۸۸).

از حدود چهار دهه پیش جامعه‌شناسان، سیاست‌مداران، اقتصاددانان و جغرافی‌دانان دامنه وسیعی از روش‌های آماری را برای تحلیل و سنجش کیفیت زندگی افراد و گروه‌ها با هدف دستیابی به ابزار مفیدی برای تصمیم‌گیری‌های اجتماعی، اقتصادی و سیاسی مورد استفاده قرار دادند. در این میان جغرافی‌دانان افزون بر توسعه شاخص‌های کیفیت زندگی در پی شناسایی و درک الگوبندی جغرافیایی شاخص‌های کیفیت زندگی در ارتباط با فرایندهایی هستند که باعث شکل‌گیری این الگوها شده‌اند (حاتمی‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۱: ۳۰). کیفیت زندگی دارای دو بعد عینی و ذهنی است که بعد عینی آن به شرایط بیرونی و واقعی زندگی افراد و بعد ذهنی آن به ارزیابی‌ها، طرز تلقی‌ها و رضایت افراد از شرایط زندگی خود می‌پردازد. شاخص‌های ذهنی مبتنی بر گزارش افراد از ادراکشان در مورد جنبه‌های مختلف زندگی است. این شاخص‌ها که مکمل متغیرهای اجتماعی، اقتصادی و محیطی‌اند، ادراک و ارزشیابی‌های افراد را از وضعیت عینی زندگی‌شان نمایش می‌دهد. شاخص‌های ذهنی از پیمایش ادراک، ارزیابی و رضایت ساکنین از زندگی به دست می‌آیند، در حالی که شاخص‌های عینی مربوط به حقایق قابل مشاهده هستند که غالباً از داده‌های ثانویه به دست می‌آیند (خواجه و همکاران، ۱۳۹۱: ۲۸۷).

از این‌رو، با توجه به اهمیت کیفیت زندگی در توسعه و بهزیستی اجتماعات انسانی، این پژوهش قصد دارد به تحلیل شاخص‌های عینی و ذهنی مؤثر بر سنجش کیفیت زندگی در مناطق روستایی شهرستان دهگلان بپردازد. روستاهای شهرستان دهگلان با توجه به پیاده‌سازی پروژه‌های مختلف در حوزه توسعه روستایی توسط جهاد کشاورزی و دیگر سازمان‌های متولی طرح‌های توسعه روستایی و با توجه به شرایط و ظرفیت‌های موجود در شهرستان مانند بسیاری از نقاط دیگر کشور به دلیل ضعف در زیرساخت‌های مدیریتی، نهادی و سازمانی به توسعه در این نقاط ختم نشده است. در صورتی که شهرستان دهگلان به لحاظ داشتن ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های طبیعی، موقعیت مناسب جغرافیایی، منابع انسانی تجهیز شده، قابلیت در زمینه تولید محصولات کشاورزی، دامی و پروتئینی از توان و ظرفیت بالایی در ایجاد کسب و کارهای پایدار به ویژه در نواحی روستایی برخوردار است.

مبانی نظری و پیشینه پژوهش

کیفیت زندگی دارای دو بعد عینی و ذهنی است و برای ترسیم رفاه جامعه به کار می‌رود و در بحث‌های مربوط به این مفهوم تنها زیستن مهم نیست بلکه کیفیت آن نیز دارای اهمیت است (Cramer, 2004). کیفیت زندگی طی سی سال گذشته به مثابه یکی از اهداف اصلی توسعه جامعه بر اهداف سیاست‌گذاری‌های کشورهای مختلف تأثیر گذار بوده است. لذا هدف غایی مطالعه کیفیت زندگی و کاربرد متعاقب آن برای این است که مردم از یک زندگی با کیفیت بالا بهره‌مند شوند، به طوری که هم هدفمند و هم لذت بخش باشد (Parker, 2008). واژه کیفیت در لاتین (qual) به معنی چیزی و (quality) به مفهوم چگونگی آمده است و (qol) از نظر لغوی به معنی چگونگی زندگی می‌باشد و در برگیرنده تفاوت‌های آن است (کردزنگنه، ۱۳۸۵: ۳۳). کیفیت زندگی میزان برخورداری یک فرد را نه تنها در چیزهایی که فرد به آن رسیده است بلکه در تمام گزینه‌هایی که شخص فرصت انتخاب آنها را دارد، نشان می‌دهد. به عبارت دیگر کیفیت زندگی در رسیدن یا نرسیدن به موفقیت‌ها، اهداف و فرصت‌های زندگی وابسته به آزادی است که فرد در مقایسه با دیگران دارد. در بحث‌های مربوط به کیفیت زندگی، زنده بودن مهم نیست، بلکه کیفیت زیستن دارای اهمیت است (Cramer, 2004).

جدول ۱. تعاریف منتخب از کیفیت زندگی

محقق	تعریف
مولر (Moller, 1982)	میزان رفاه افراد و گروه‌ها در شرایط زندگی اجتماعی و اقتصادی عمومی
پال (Pal, 2005)	معیاری برای سنجش میزان تأمین نیازهای روحی، روانی و مادی جامعه و خانواده، که نشان‌دهنده ویژگی‌های کلی، اجتماعی و اقتصادی یک ناحیه است. همچنین کیفیت زندگی روستایی عبارت است از چگونگی شرایط و وضعیت عینی زندگی خانواده‌ها و روستاها
جنز (Janes, 2004)	ساختاری چند بعدی شامل قلمروهای مادی، احساسی، روانی، اجتماعی و رفتاری
هاگرتی و همکاران (Hagerty et al, 2001)	اصطلاحی که بر کیفیت کلی زندگی افراد و نه فقط بر برخی از قلمروهای زندگی دلالت می‌کند. از این‌رو اگر کیفیت زندگی به اجزای مختلف تقسیم شود، باید اجزای آن در مجموع یک ساختار کلی به نام کیفیت زندگی را نمایش دهند.

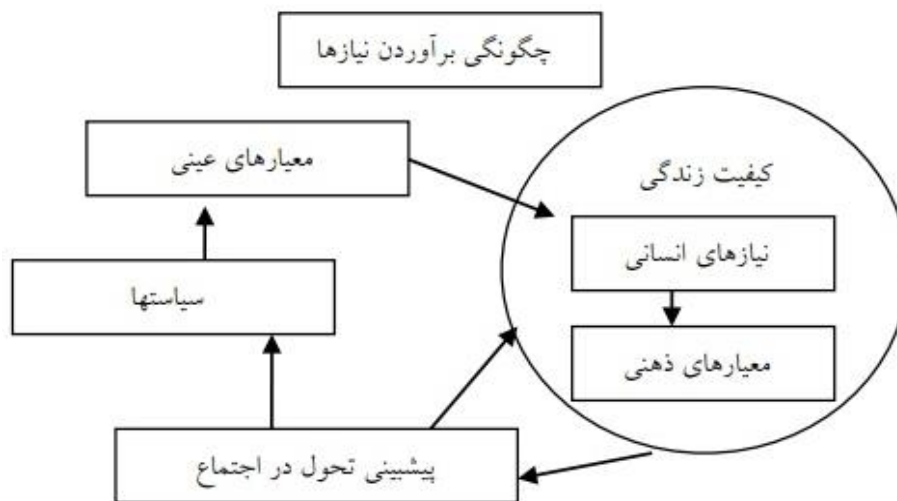
منبع: کوچکی نژاد و همکاران، ۱۳۹۰، رضوانی و منصوریان (۱۳۸۶)

کیفیت، مفهوم پیچیده‌ای دارد که با توجه به موقعیت‌ها و شرایط مختلف معنی می‌شود. انسان معاصر همیشه به خدمات با کیفیت بالا نیاز دارد ولی مفهوم کیفیت و فرایند آن تغییرات زیادی در ذهن ایجاد می‌کند (Zeren Gulersory et al, 2009). کیفیت زندگی برای اولین بار به عنوان یک مفهوم، در فلسفه یونان باستان ظاهر شد که ارسطو آن را در ارتباط با شادی در نظر گرفت (Zhao, 2004). مطالعه در مورد کیفیت زندگی به طور جدی از سال ۱۹۳۰ توجه محققان را جلب نمود (Lee, 2008) و به عنوان یک واکنش علیه سلطه شاخص‌های اقتصادی در سال ۱۹۶۰ در روند سیاست ظهور کرد که ابتدا روی شاخص‌های عینی (تندرستی، فقر، بیماری و خودکشی) تأکید داشت. در طول سال ۱۹۷۰ شاخص‌های ذهنی نیز به شاخص‌های عینی اضافه گردید (Veenhoven, 2007).

رویکردهای نظری به کیفیت زندگی

جهت سنجش شاخص‌های عینی مناطق روستایی دو رویکرد جامع وجود دارد. اولین آن مربوط به مطالعه سطح کیفیت زندگی روستایی است که اتحادیه اروپا ارائه نموده و شامل شاخص‌هایی است که امکانات لازم برای برخورداری از یک زندگی سالم و راحت تعریف می‌کنند (باشله، ۲۰۱۳). شاخص‌های این رویکرد به شرح زیر است:

اقتصادی: داشتن شغل و درآمد مناسب، تغذیه مناسب، مسکن مناسب و راحت. اجتماعی: زندگی خانوادگی سالم و راحت، میزان سواد، مشارکت فیزیکی: دسترسی به خدمات با کیفیت (کیفیت مسکن، زیرساخت‌های موجود، بهداشت و درمان و خدمات عمومی از جمله حمل و نقل عمومی، تلفن، آب و برق و دسترسی به اینترنت پرسرعت و وسایل ارتباطی) و دسترسی به امکانات آموزشی - بهداشتی. زیست محیطی: میزان انعطاف‌پذیری و آسیب‌پذیری محیط زیست که اغلب با متغیر میزان بارندگی سنجیده می‌شود. سیاسی: امنیت سیاسی، تأمین آزادیها و حقوق اساسی فرد. بر اساس این رویکرد و با در نظر گرفتن عوامل اجتماعی، فردی، متغیرهای ذهنی و عینی کیفیت زندگی می‌توان اظهار داشت فردی که از امکانات مهم موجود در زندگی برخوردار شده و از آنها لذت می‌برد، کیفیت زندگی بالایی دارد (Bachle, 2013). دومین رویکرد مدلی است که طی پنج سال (۲۰۱۳-۲۰۰۷) توسط ۲۳ نفر از پژوهشگران در زمینه‌ی کیفیت زندگی تکمیل و گسترش یافته است که به صورت شکل (۱) است.

شکل ۱. مدل سنجش کیفیت زندگی
منبع: Costanza & et al, 2008

در این مدل، کیفیت زندگی معرف رفع نیازهای هر فرد بر اساس معیارهای ذهنی خود و معیارهای عینی است. نقش سیاست‌ها فهم راه‌های برآورده شدن نیازها و ایجاد محیطی است تا به وسیله‌ی آن همه‌ی افراد نیازهای خود را برآورده نمایند. بر اساس این مدل، ارزیابی کیفیت زندگی یک منطقه ابتدا با معیارهای عینی مورد مطالعه قرار گرفته، سپس بر اساس ارزیابی اولیه از آن، پرسشهایی از افراد در این رابطه و طبق معیارهای ذهنی صورت می‌گیرد. همچنین بر اساس این مدل، در مرحله اول کیفیت زندگی به برآورده شدن نیازهای عینی انسان بستگی دارد و در مرحله‌ی بعد میزان رضایت افراد جامعه از برآورده شدن این نیازها مطرح است. نیازهای انسانی را نیز می‌توان بر اساس هرم نیازهای مازلو تعریف نمود که ابتدایی‌ترین آن سرپناه، تغذیه مناسب، امنیت، رفاه و در انتها رضایت از زندگی بر اساس خودشکوفایی هر فرد است. بر اساس این مدل از نتایج سنجش هر دو بخش (عینی و ذهنی) در تدوین سیاست‌ها استفاده می‌شود (Costanza & et al, 2008)

در خصوص ارزیابی کیفیت زندگی روستاییان مطالعات بسیاری صورت گرفته است. در این راستا محققانی مانند (خراسانی و همکاران، ۱۳۹۴، عنابستانی، ۱۳۹۴ و رحیمی و همکاران، ۱۳۹۲) به سنجش میزان رضایت از زندگی ساکنان روستایی

پرداخته‌اند. این مطالعات به دو دسته پژوهش‌هایی که: ۱- به بررسی شاخص‌های عینی و ۲- شاخص‌های ذهنی کیفیت زندگی پرداخته‌اند، تقسیم بندی می‌شود. در اینجا به برخی از پژوهش‌های صورت گرفته در این زمینه پرداخته می‌شود. میرزائیان و همکاران (۱۳۹۵) در پژوهشی به ارزیابی کیفیت زندگی سکونتگاه‌های روستایی شهرستان اسلام‌آباد غرب در سه شاخص اجتماعی، اقتصادی و کالبدی و با ۱۳ مؤلفه پرداختند و در انتها با اشاره به اینکه برای بهبود کیفیت زندگی در نواحی روستایی مورد مطالعه، برنامه ریزی در همه شاخص‌ها لازم است، بیان داشتند که این مهم از طریق خدمات رسانی و ساماندهی روستاهای کم برخوردار تأثیرگذار می‌باشد.

عنابستانی و همکاران (۱۳۹۴) به بررسی رضایتمندی و عوامل مؤثر بر کیفیت زندگی روستاهای جهرم پرداختند و دریافتند که به ترتیب متغیرهای کالبدی، زیست محیطی، اقتصادی و اجتماعی بیشترین تأثیر در کیفیت زندگی است. دربان آستانه و محمودی (۱۳۹۵)، به ارزیابی کیفیت زندگی در روستا - شهر جدید بانوره پرداختند. نتایج نشان داد تبدیل روستا به شهر مزایایی در ابعاد اقتصادی، ارائه‌ی برخی خدمات اجتماعی و کالبدی داشته اما پیامدهای منفی زیادی داشته که در مجموع باعث افزایش کیفیت زندگی ساکنان نشده است.

بدری و قرنچیک (۱۳۹۳)، شاخص‌های ذهنی کیفیت زندگی در دهستان جعفرابای جنوبی شهرستان ترکمن را در ۸ یعد کیفیت آموزش، سلامت و بهداشت، امنیت، محیط مسکونی، اشتغال و درآمد، اوقات فراغت و تعامل و همبستگی اجتماعی مورد ارزیابی قرار دادند. نتایج نشان داد به رغم پایین بودن نسبی وضعیت معیشت و برخورداری از امکانات، وجود فرهنگ سنتی قوم ترکمن با ویژگی‌های خاص، این کمبودها را کم رنگ‌تر می‌کند و این مردم در باور خود زندگی نسبتاً مطلوبی دارند.

کوچکی نژاد و همکاران (۱۳۹۰)، با بررسی کیفیت زندگی در نواحی روستایی بخش مرکزی شهرستان کرمانشاه به این نتیجه رسیدند از بین هفت معیار اصلی بررسی شده مرتبط با کیفیت زندگی، سه معیار کیفیت زیرساخت‌ها، کیفیت اشتغال و درآمد و سلامت و امنیت در سطح بالای رضایتمندی ساکنین قرار دارد و در مقابل چهار معیار کیفیت گذران اوقات فراغت، کیفیت محیطی، کیفیت سکونتگاه‌ها و کیفیت آموزش پایین‌تر از حد متوسط گویه‌ها ارزیابی شده است. در مطالعه‌ای دیگر پورطاهری و همکاران (۱۳۹۰)، کیفیت زندگی در نواحی روستایی دهستان خاوه‌ی شمالی، استان لرستان را با روش توصیفی - پیمایشی ارزیابی نمودند. یافته‌های پژوهش نشان داد بر اساس دیدگاه‌های جامعه نمونه، کیفیت آموزش، کیفیت محیط مسکونی، کیفیت محیط فیزیکی و کیفیت اشتغال و درآمد پایین‌تر از حد متوسط می‌باشد. هدف اصلی تحقیق حاضر تعیین شاخص‌ها، ارزیابی و سنجش ابعاد کیفیت زندگی در مراکز روستایی شهرستان دهگلان می‌باشد تا سکونتگاه‌های مورد مطالعه از نظر ابعاد کیفیت زندگی در گروه‌های مختلف دسته‌بندی شوند.

روش پژوهش

پژوهش حاضر بر اساس هدف کاربردی و روش بررسی به صورت توصیفی - تحلیلی می‌باشد. اطلاعات مورد نیاز در این پژوهش با استفاده از روش اسنادی و میدانی جمع‌آوری شده است؛ به طوری که در زمینه ادبیات تحقیق و استخراج شاخص‌های پژوهش از مطالعات کتابخانه‌ای و برای ارزیابی و سنجش ابعاد کیفیت زندگی در سکونتگاه‌های مورد نظر، به روش میدانی یعنی تکمیل پرسشنامه‌های محقق ساخته انجام شد. جامعه آماری در این تحقیق مجموع خانوارهای ساکن در ۱۰ روستای انتخابی در سطح شهرستان دهگلان می‌باشد. شیوه انتخاب سکونتگاه‌های روستایی در سطح شهرستان دهگلان به صورت هدفمند و براساس پارامترهای فاصله از شهر (حاجی آباد، سراب حاجی یمق، گرگانه، عالی پینک)، معیشت غالب ساکنان (صادق آباد، باشماق، سرواله، رامل) و عملکرد روستا (حسینی، گردمیران علیا)، است. تعیین حجم نمونه با استفاده از روش کوکران انجام پذیرفت.

تحلیل مؤلفه‌های توسعه روستایی از... / قادرمرزی و همکاران

جدول ۲. جمعیت روستاهای مورد بررسی در شهرستان دهگلان

ردیف	روستا	خانوار	جمعیت
۱	صادق آباد	۱۰۷	۴۳۳
۲	گردمیران علیا	۳۸۳	۱۷۰۷
۳	حاجی آباد	۷۴	۳۱۵
۴	باشماق	۴۲۵	۱۴۵۷
۵	سرواله	۸۷	۴۳۳
۶	گرگانه	۴۶	۲۱۷
۷	حسینی	۱۰۱	۵۷۱
۸	سراب حاجی پمق	۲۲۰	۵۶۳
۹	عالی پینک	۱۴۸	۵۵۹
۱۰	رامل	۴۹	۱۶۳
۱۱	جمع	۱۶۴۰	۶۴۱۸

مأخذ: مرکز آمار ایران (۱۳۹۵)

حجم نمونه به دست آمده بر اساس فرمول روش کوکران ۳۶۲ خانوار بود که تعداد ۳۶۲ پرسشنامه در سطح محلی روستاهای نمونه به نسبت جمعیت هر روستا توزیع گردید. براساس نتایج به دست آمده از پرسشنامه‌ها، سطوح توسعه-یافتگی در روستاهای نمونه با استفاده از روش تصمیم‌گیری چندمعیاره VIKOR در سطح شاخص‌های عینی و ذهنی توسعه محاسبه گردید و برای تحلیل‌های تکمیلی از روش تحلیل خوشه‌ای در محیط نرم افزار GIS بهره گرفته شد.

شاخص‌های بکار رفته

در بخش پیمایشی تحقیق با استفاده از ۲ نوع پرسشنامه در دو بعد عینی (وضعیت موجود) و بعد ذهنی توسعه (دیدگاه آرمانی مردم محلی) داده‌های تحقیق جمع‌آوری شد. پرسشنامه‌ی مربوط به بعد عینی توسعه حاوی ۴۴ گویه در ۴ مقوله اقتصادی، اجتماعی، زیربنایی و سیاست‌گذاری (کشاورزی و عمران روستایی)، که شامل ۱۳ گویه در بخش زیربنایی، ۷ گویه در بخش اقتصادی، ۱۹ گویه در بخش سیاست‌گذاری و ۵ گویه در بخش اجتماعی طراحی شد. از پاسخ دهندگان خواسته شد به سؤالات در قالب طیف ۵ گزینه‌ای لیکرت (خیلی ضعیف، ضعیف، متوسط، خوب و خیلی خوب) پاسخ دهند. برای استخراج شاخص‌های مربوط به بعد عینی توسعه از شناسنامه آبادی‌های استان کردستان و مراجعه به برخی ارگان‌ها و سازمان‌های دولتی متولی طرح‌های توسعه روستایی استفاده شد. شاخص‌های عینی بررسی شده در این پژوهش به صورت جدول (۳) می‌باشد.

جدول ۳. شاخص‌های بعد عینی پژوهش

مقوله	شاخص
زیربنایی	راه روستایی آسفالت، کیفیت آب شرب، تأمین آب شرب، ترمیم راه‌های روستایی، دسترسی به مراکز ارتباطی، دسترسی به مراکز خدماتی، دسترسی به مراکز درمانی، دسترسی به مراکز اداری، نوسازی شبکه‌های توزیع برق، نوسازی شبکه‌های انتقال آب (شرب و کشاورزی)، نوسازی شبکه‌های روشنایی مسیرهای اصلی و فرعی، احداث راه‌های بین مزارع، آرایه خدمات فنی در بخش کشاورزی
اقتصادی	فعالیت زنان روستایی، اشتغال فارغ التحصیلان روستایی، اشتغال جوانان روستایی، سهم درآمد غیر کشاورزی از کل درآمد خانوار، میزان سرمایه‌گذاری در روستا (دولتی و خصوصی)، درآمد خانوار روستایی، میزان مصرف آب خانگی
سیاست‌گذاری- برنامه ریزی	سیاست‌های در چارچوب توسعه پایدار، سیاست‌گذاری قیمت نهاده‌های کشاورزی، نظارت بر کیفیت محصولات کشاورزی، حمایت از صنایع تبدیلی و صنایع روستایی،

امور دام: تأمین بهداشت دام و فرآورده های آن، مبارزه با بیماری های دام، کنترل بهداشت کشتارگاه ها، مبارزه با آفات گیاهی	
امور حمایتی: اجرای سیاست های حمایتی و بیمه ای، تنظیم بازار محصولات واحد بهداشت: میزان نظارت بر خانه های بهداشت، همکاری در بهبود کیفیت نان، نظارت بر بهداشت محیط مدارس، نظارت بر وضعیت دفن صحیح زباله، نظارت بر کنترل سلامت آب شرب،	
میزان دسترسی زنان به آموزش و افزایش باسوادی، رضایت از کیفیت دسترسی به خدمات، میزان برخورداری از عدالت اجتماعی، میزان مشارکت در فعالیت های فرهنگی روستا، اعتماد نهادی یا مدنی	اجتماعی
حفظ و احیاء مراتع، میزان همکاری مردم در اجرای سیاست های بهداشت محیط روستا، حفاظت و بهره برداری از آب سطحی و زیرزمینی، میزان بهره برداری بهینه از منابع محیطی	محیطی

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲

برای سنجش بعد ذهنی توسعه نیز در مرحله اول با بررسی ادبیات موضوع ۳۱ گویه در ابعاد اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی، کالبدی و محیطی انتخاب شد. این شاخص‌ها در قالب پرسشنامه و در مقیاس ۱ تا ۱۰ در اختیار ۱۰ نفر از کارشناسان جهاد کشاورزی شهرستان، فرمانداری و بخشدار مرکزی که به شیوه گلوله برفی انتخاب شده بودند قرار گرفت. امتیاز ۱ به معنای کاملاً نامناسب و امتیاز ۱۰ به معنای کاملاً مناسب انتخاب شد. پاسخگویان میزان مناسب بودن شاخص را در این بازه مورد سنجش قرار دادند. برای بررسی اینکه شاخص‌های مورد استفاده در هر بخش تا چه حد برای سنجش مناسب هستند از میانگین و انحراف معیار استفاده شد. پس از ارزیابی و محاسبه میانگین و انحراف معیار، سطح اعتبار شاخص‌ها و مناسبت آنها برای استفاده در تحلیل مربوط به این پژوهش مشخص گردید. تعداد ۲۳ گویه از ۳۱ گویه در ۶ قلمرو (آموزش، سلامت و امنیت، اجتماعی، اوقات فراغت، محیط مسکونی، شغل و درآمد) به عنوان شاخص مناسب (با متوسط امتیاز ۵ و بیشتر از ۵) انتخاب شد.

جدول ۴. اعتبارسنجی شاخص‌های بعد ذهنی توسعه

مؤلفه	شاخص	میانگین	انحراف معیار	وضعیت شاخص
کیفیت آموزش	وجود مدارس نوساز و با کیفیت	۷/۶۶	۱/۲۴	مناسب
	دسترسی آسان کودکان به مدرسه	۴/۶۶	۰/۴۷۱	نامناسب
	داشتن معلمان خوب و با تجربه	۶/۶۶	۰/۴۷۱	مناسب
	داشتن آزمایشگاه و تجهیزات مناسب	۷/۶۶	۱/۲۴	مناسب
کیفیت سلامت و امنیت	مصرف مواد پروتئینی گوشت و ماهی	۸	۰/۸۱۶	مناسب
	مصرف سبزیجات و میوه	۶/۳۳	۱/۲۴	مناسب
	بهره مندی از خدمات درمانی	۴/۳۳	۰/۴۷۱	نامناسب
	استفاده از حمام	۲	۰/۸۱۶	نامناسب
روابط اجتماعی	دسترسی به پلیس	۵/۳۳	۱/۶۹	مناسب
	امنیت خانه هنگام سفر	۶/۳۳	۱/۳۹	مناسب
	مشورت و همیاری همسایگان	۸/۳۳	۰/۹۴	مناسب
	اعتماد به همسایگان	۵	۰/۸۱۶	مناسب
اوقات فراغت	رضایت از همسایگان و نبود نزاع	۵/۶۶	۰/۹۴	مناسب
	احساس شادمانی	۶	۰/۸۱۶	مناسب
	احترام در خانواده	۳/۳۳	۰/۴۷۱	نامناسب
	امکانات مناسب ورزشی در روستا	۸	۰/۸۱	مناسب
اوقات فراغت	امکانات فرهنگی و کتابخانه	۴	۰/۸۱	نامناسب
	توان انجام مسافرت سالانه	۸	۱/۴۱	مناسب
	وضعیت پارک و فضای سبز	۳/۶۶	۰/۹۴	نامناسب

تحلیل مؤلفه‌های توسعه روستایی از... / قادرمرزی و همکاران

مناسب	۲/۱۶	۶	وضعیت برنامه های فرهنگی روستا	
مناسب	۰/۴۷	۹/۳۳	وجود خانه های نوساز و بادوام	
مناسب	۱/۸۸	۷/۳۳	سیستم گرمایشی و سرمایشی	
مناسب	۰/۸۱	۹	به کارگیری مصالح مقاوم	محیط
مناسب	۰/۴۴	۷/۳۳	وضعیت فضا برای اعضای خانواده	مسکونی
نامناسب	۰/۴۷	۲/۶۶	کیفیت روشنایی	
نامناسب	۱/۲۴	۲/۶۶	وضعیت آب آشامیدنی	زیرساخت
مناسب	۰/۴۷	۹/۳۳	امنیت شغلی	
مناسب	۲/۳۵	۸/۳۳	وضعیت پس انداز	شغل و
مناسب	۰/۴۷	۵/۶۶	وضعیت جسمی	درآمد
مناسب	۱/۴۱	۶	رضایت از شغل	خانوار
مناسب	۱/۴۱	۸	قدرت خرید	

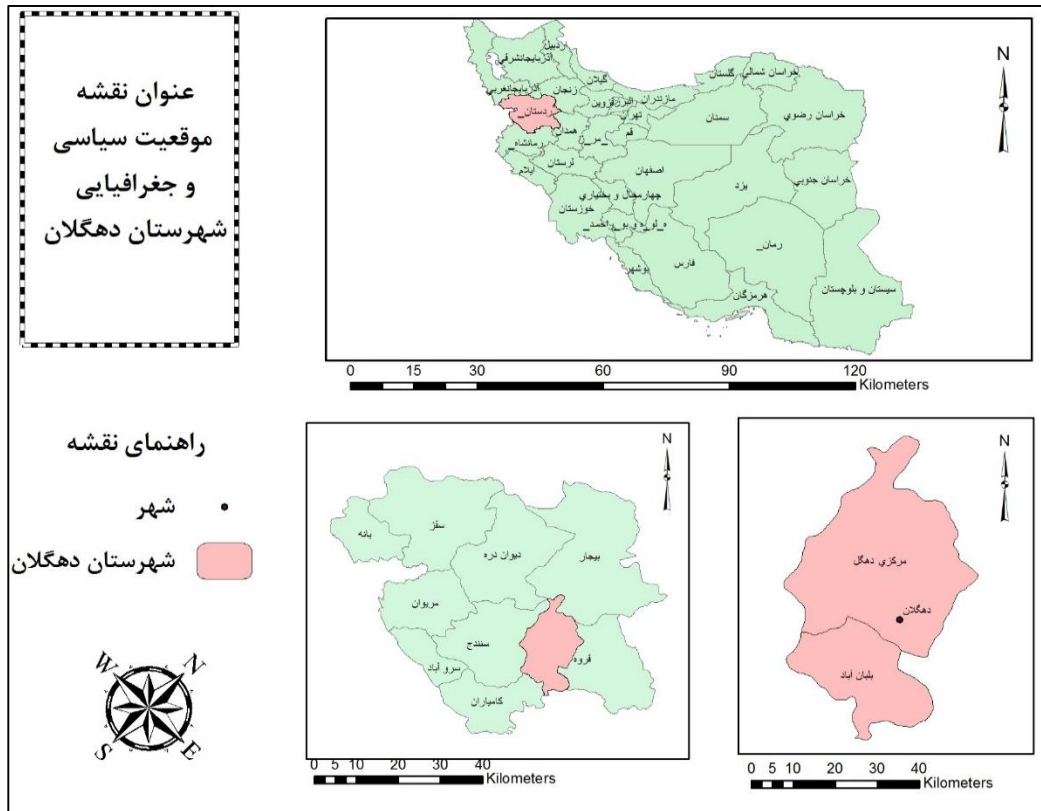
مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲

محدوده مورد مطالعه

شهرستان دهگلان واقع در جنوب شرقی استان کردستان می‌باشد و طبق سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۵، دارای جمعیت ۶۴۰۱۵ نفر بوده است که از این تعداد ۳۴۸۳۰ نفر در نقاط روستایی و ۲۹۱۸۵ نفر در نقاط شهری ساکن هستند. همانطور که ملاحظه می‌شود جمعیت بیشتر شهرستان در مناطق روستایی سکونت دارند. شهرستان دهگلان دارای دو بخش (مرکزی و بلبان آباد)، شامل ۲ شهر و ۵ دهستان و ۱۰۸ آبادی دارای سکنه می‌باشد (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵).

دهستان های بخش مرکزی: ۱- دهستان‌های حومه دهگلان به مرکزیت شهر دهگلان ۲- دهستان قروچای به مرکزیت روستای قروچای.

دهستان های بخش بلبان آباد: ۱- دهستان بلبان آباد به مرکزیت شهر بلبان آباد ۲- دهستان سیس به مرکزیت روستای سیس.

شکل ۱. موقعیت جغرافیایی و سیاسی شهرستان دهگلان

یافته‌ها و بحث

در پژوهش حاضر هر یک از شاخص‌های تحقیق در دو بعد مورد بررسی پس از اعمال وزن نهایی با استفاده از روش تقریبی میانگین حسابی وزن‌دار شدند و با استفاده از روش ویکور^۱ تلفیق شدند. ویکور یک روش توافقی است که بر مبنای روش ال. پی. متریک توسعه یافته است و تمرکز این روش روی رتبه‌بندی و انتخاب مجموعه‌ای از گزینه‌ها با وجود تضاد معیارهاست. روستاهای مورد مطالعه با توجه به نمره‌های ویکور از نظر سطح توسعه یافتگی و پایداری، با استفاده از روش تحلیل خوشه‌ای در محیط نرم افزار GIS در ۴ طبقه رتبه‌بندی شدند. نتایج به صورت جدول ۵ ارائه شده است

جدول ۵. فراوانی سطوح توسعه روستاهای شهرستان دهگلان

ردیف	روستا	شاخص عینی		شاخص ذهنی	
		رتبه	ویکور	رتبه	ویکور
۱	صادق آباد	۸	۰/۲۹۶	۳	۰/۶۶۸
۲	گردمیران	۴	۰/۶۴۱	۷	۰/۳۶۰
۳	گرگانه	۹	۰/۱۴۱	۱۰	۰/۱۱۷
۴	سراب	۵	۰/۶۰۶	۱	۱
۵	عالی پینک	۷	۰/۴۹۱	۲	۰/۷۹۱
۶	باشماقی	۶	۰/۶۰۰	۹	۰/۲۲۲
۷	راطل	۳	۰/۶۹۰	۴	۰/۵۷۱

1. VICOR

تحلیل مؤلفه‌های توسعه روستایی از... / قادرمرزی و همکاران

۸	سرواله	۰/۷۲۹	۲	۰/۳۶۳	۶
۹	حسینی	۰/۹۷۴	۱	۰/۴۵۷	۵
۱۰	حاجی آباد	۰/۱۲۳	۱۰	۰/۲۵۱	۸

در این دسته‌بندی روستاهای نسبتاً توسعه یافته با مجموع درصد فراوانی ۷۰ (در سطح شاخص‌های عینی و ذهنی)، رتبه اول را دارا هستند و به ترتیب بیشترین درصد فراوانی بعدی مربوط به روستاهای توسعه نیافته با مجموع درصد فراوانی ۶۰، روستاهای کمتر توسعه یافته با ۴۰ درصد و کمترین درصد فراوانی مربوط به روستاهای توسعه یافته با مجموع درصد ۳۰ می‌باشد. در سطح شاخص‌های عینی توسعه روستاهای صادق آباد، گرگانه، حاجی آباد در دسته روستاهای توسعه یافته و روستای عالی پینک در گروه روستاهای کمتر توسعه یافته قرار گرفت. در این دو سطح، شاخص راه‌های روستایی آسفالته، کیفیت آب شرب، اشتغال جوانان، دسترسی به خدمات رفاهی و درمانی در سطح پایین‌تری قرار داشتند. همچنین نتایج نشان می‌دهد که در سطح شاخص‌های ذهنی توسعه، روستاهای با سطوح توسعه نیافته و کمتر توسعه یافته دارای فراوانی یکسانی می‌باشند. روستاهایی که در سطح توسعه نیافته از لحاظ شاخص‌های ذهنی قرار می‌گیرند، روستاهای گرگانه، حاجی آباد بزرگ و باشماق می‌باشند، در این روستاها وضعیت مؤلفه‌های امنیت، سلامت و روابط اجتماعی از سطح پایین‌تری برخوردار می‌باشد. همچنین روستاهایی که در سطح کمتر توسعه یافته قرار می‌گیرند روستاهای گردمیران علیا، سرواله و حسینی می‌باشند که در این روستاها نیز وضعیت شاخص‌های مربوط به مؤلفه روابط اجتماعی، زیرساخت (وضعیت آب آشامیدنی) و امنیت در سطح پایین‌تری قرار دارد. پس از محاسبه نمره ویکور شاخص-های عینی و ذهنی توسعه برای هر روستا، رتبه‌بندی روستاها بر اساس نمره به دست آمده انجام گرفت، نتایج به دست آمده به صورت جدول شماره ۶ است.

جدول ۶. رتبه بندی سکونتگاه های روستایی نمونه از نظر شاخص های عینی و ذهنی

میانگین	۰/۵۲۹	۰/۴۸۰
انحراف معیار	۰/۲۷۰	۰/۲۷۶
ضریب تغییرات	۰/۵۱۰	۰/۵۷۵
ماکزیمم	۰/۹۷۴	۱
مینیمم	۰/۱۲۳	۰/۱۱۷

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲

همانطور که نتایج نشان می‌دهد، در سطح شاخص‌های عینی مربوط به کیفیت زندگی روستاهای نمونه، روستاها به ترتیب نمره ویکور به دست آمده، از یک تا ده رتبه بندی شدند. در این رتبه بندی روستای حسینی با نمره ویکور ۰/۹۷۴ و با رتبه اول، جزو روستاهای توسعه یافته می‌باشد. همچنین در این سطح از شاخص‌ها روستای حاجی آباد بزرگ، با نمره ویکور ۰/۱۲۳ در رتبه دهم و جزو روستاهای توسعه نیافته می‌باشد.

در سطح شاخص‌های ذهنی توسعه از دیدگاه مردم محلی، روستای سراب با بالاترین نمره ویکور، در رتبه اول قرار گرفته است. همچنین روستای گرگانه با نمره ویکور ۰/۱۱۷ در رتبه دهم و در گروه روستاهای توسعه نیافته قرار گرفت. یافته‌های حاصل از این بخش نشان داد، بیشترین میزان میانگین و کمترین میزان ضریب تغییرات مربوط به شاخص‌های بعد عینی توسعه می‌باشد. در ادامه بر اساس تحلیل خوشه‌ای داده‌های مربوط به شاخص‌های عینی کیفیت زندگی در محیط GIS، میزان توسعه‌یافتگی روستاها در ۴ طبقه به صورت زیر انجام گرفت.

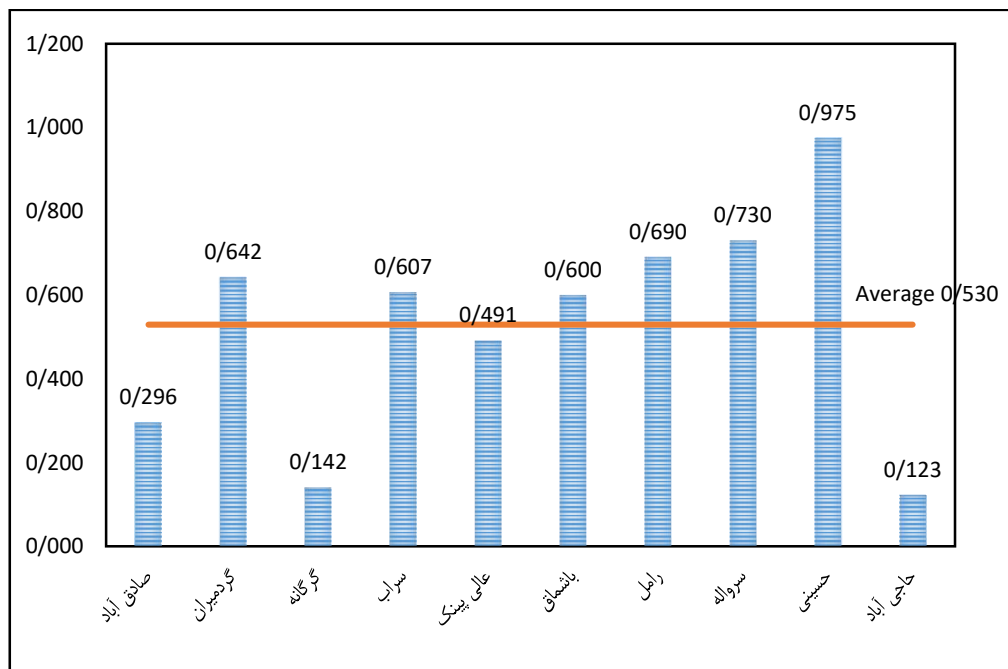
جدول ۷. سطح بندی روستاهای نمونه بر اساس مؤلفه‌های عینی توسعه روستایی

گروه	فاصله طبقات	میزان توسعه یافتگی	روستاهای هم سطح
۱	کمتر از ۰/۲۹۶	توسعه نیافته	صادق آباد، گرگانه، حاجی آباد بزرگ
۲	۰/۲۹۶ - ۰/۴۹۱	کمتر توسعه یافته	عالی بینک
۳	۰/۴۹۱ - ۰/۷۲۹	نسبتاً توسعه یافته	باشماق، گردمیران علیا، سراب، سرواله، رامل
۴	بیشتر ۰/۷۲۹	توسعه یافته	حسینی

مأخذ: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۲

همانطور که یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد بیشترین تعداد روستاهای نمونه بر اساس شاخص‌های عینی کیفیت زندگی، در دسته سوم با فاصله طبقاتی ۰/۷۲۹ - ۰/۴۹۱ و با سطح نسبتاً توسعه یافته قرار گرفته‌اند. این روستاها شامل باشماق، گردمیران علیا، سرواله و رامل می‌باشد. روستاهای باشماق، گردمیران علیا و سراب از لحاظ شاخص‌های زیربنایی (راه روستایی آسفالته، دسترسی به مراکز ارتباطی و دسترسی به مراکز خدماتی) دارای سطح بالاتری بودند. روستاهای سرواله و رامل در شاخص‌هایی مانند مشارکت در فعالیت‌های فرهنگی روستا، اعتماد نهادی یا مدنی و فعالیت زنان روستایی دارای سطح بالاتری بودند.

همچنین در گروه دوم و با فاصله طبقاتی ۰/۲۹۶ - ۰/۴۹۱ روستاهای صادق آباد، گرگانه و حاجی آباد بزرگ و با سطح توسعه نیافته قرار گرفته‌اند. در سطح روستاهای گرگانه و حاجی آباد بزرگ وضعیت خدمات زیر بنایی، اقتصادی و اجتماعی در حد نامطلوب می‌باشد. این دو روستا فاقد راه روستایی آسفالته و همچنین مراکز خدماتی و ارتباطی مناسب می‌باشند. در روستای صادق آباد نیز شاخص اشتغال جوانان روستایی و فارغ التحصیلان از سطح پایین‌تری نسبت به بقیه شاخص‌ها برخوردار می‌باشد.

شکل ۲. وضعیت توسعه یافتگی روستاهای مورد مطالعه براساس شاخص‌های عینی نسبت به حد مطلوب

شکل شماره ۲، فاصله نقاط روستایی را بر اساس شاخص‌های عینی توسعه نسبت به خط میانگین نشان می‌دهد. در این نمودار، نقاط روستایی با سطوح توسعه یافتگی و نسبتاً توسعه یافته بالاتر از خط میانگین قرار گرفته‌اند. روستای حسینی

تحلیل مؤلفه‌های توسعه روستایی از... / قادرمرزی و همکاران

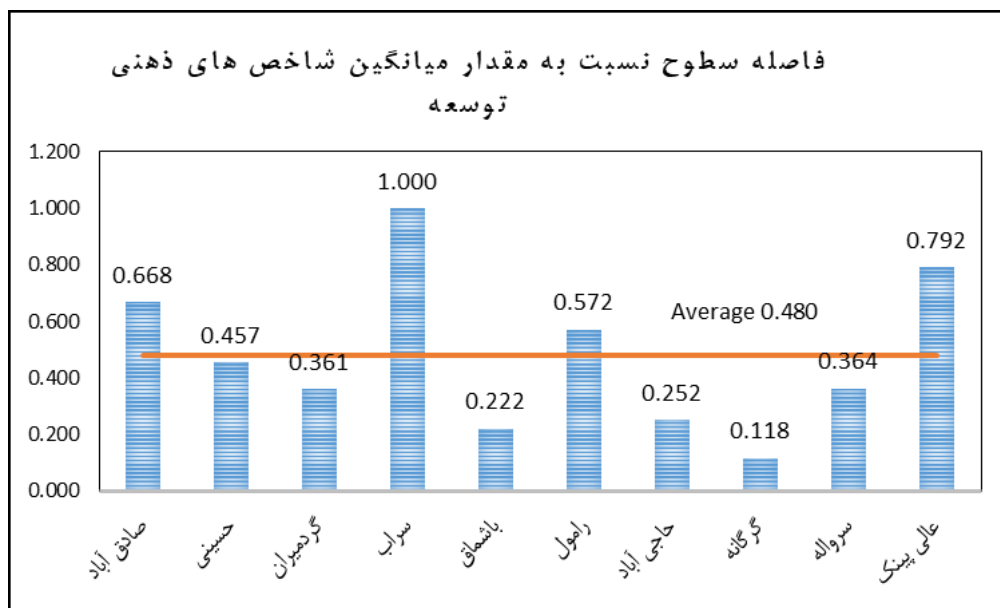
با مقدار (۰/۹۷۵)، بالاترین سطح را نسبت به بقیه سکونتگاه‌ها دارد. به ترتیب اولویت روستاهای دیگر از نظر سطح‌بندی روستاهای سرواله، رامل، گردمیران، سراب و باشماق می‌باشند. در جدول شماره ۸ نیز روستاهای نمونه بر اساس تحلیل خوشه‌ای مؤلفه‌های ذهنی کیفیت زندگی در محیط GIS به ۴ طبقه دسته‌بندی شدند.

جدول ۸. سطح بندی روستاهای نمونه بر اساس مؤلفه های ذهنی توسعه روستایی

گروه	فاصله طبقات	میزان توسعه یافتگی	روستاهای هم سطح
۱	کمتر از ۰/۲۵	توسعه نیافته	باشماق، گرگانه، حاجی آباد بزرگ
۲	۰/۲۵ - ۰/۴۵	کمتر توسعه یافته	گردمیران علیا، سرواله، حسینی
۳	۰/۴۵ - ۰/۶۶	نسبتاً توسعه یافته	صادق آباد، رامل
۴	بیشتر از ۰/۶۶	توسعه یافته	سراب حاجی پمق، عالی پینک

مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲

همانطور که نتایج نشان می‌دهد بیشترین فراوانی در تحلیل شاخص‌های ذهنی توسعه، مربوط به دو طبقه توسعه نیافته و کمتر توسعه یافته هرکدام با فراوانی ۳ می‌باشد. در دسته روستاهای توسعه نیافته از لحاظ شاخص‌های ذهنی توسعه، روستاهای باشماق، گرگانه و حاجی آباد بزرگ با فاصله طبقاتی کمتر از ۰/۲۵ قرار گرفتند. همچنین در گروه دوم و با فاصله طبقاتی ۰/۲۵ - ۰/۴۵ روستاهای گردمیران، سرواله و حسینی با سطح کمتر توسعه یافته، قرار گرفتند.

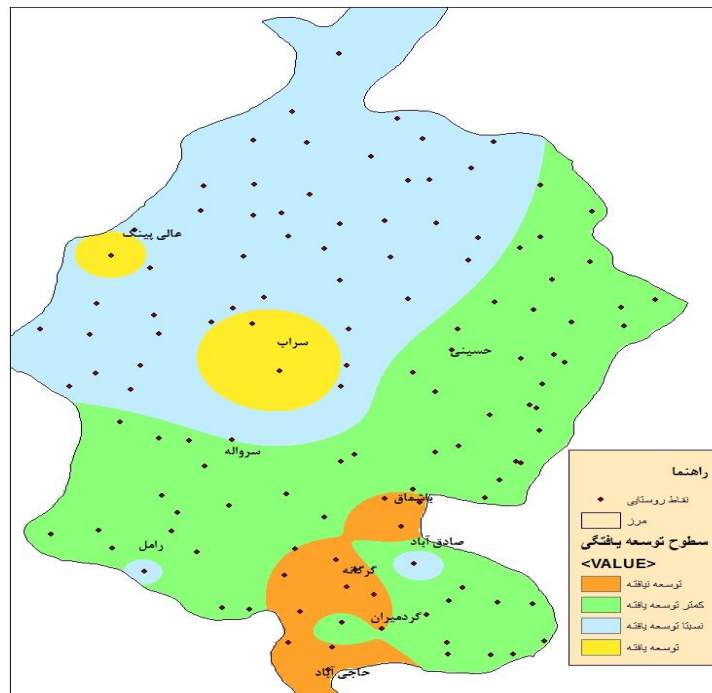

شکل ۳. وضعیت توسعه یافتگی روستاهای مورد مطالعه نسبت به حد مطلوب

نمودار بالا فاصله شاخص‌های ذهنی کیفیت زندگی از دیدگاه مردم محلی را، با مقدار مطلوب میانگین نشان می‌دهد. از ۱۰ نقطه روستایی نمونه تعداد ۴ روستا (عالی پینک، رامل، سراب و صادق آباد) بالاتر از حد مطلوب توسعه و در سطوح نسبتاً توسعه یافته و توسعه یافته، قرار گرفته‌اند. در این پژوهش برای سطح‌بندی از روش درون یابی^۱ یا معکوس فاصله در محیط GIS استفاده شد. هدف اصلی در درون یابی مشخص کردن میزان یک پارامتر در مناطقی است که در آن‌ها نمونه‌برداری انجام نشده است. این کار با گرفتن میانگین وزن دار در نقاط نمونه که در همسایگی نقاط مجهول قرار دارند،

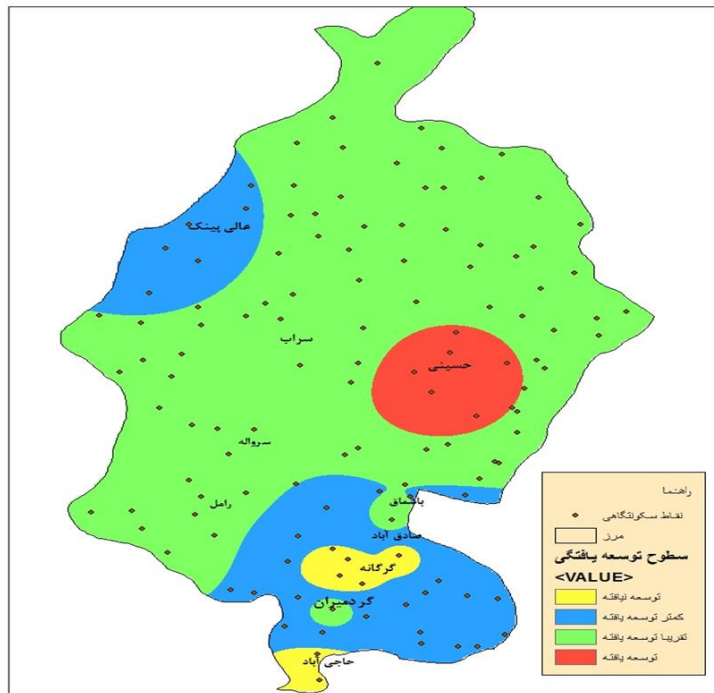
1. IDW (inverse distance weighting)

انجام می‌گیرد. در روش درون یابی تأثیر هر پدیده متناسب با توانی از معکوس فاصله آن است، یعنی نقاط مجهول در روش درون‌یابی بیشترین شباهت را به نزدیکترین نقطه سکونتگاهی دارند. دو تصویر زیر سطح‌بندی روستاهای مورد مطالعه در سطح شهرستان دهگلان را بر اساس شاخص‌های بعد عینی و ذهنی کیفیت زندگی از دیدگاه مردم محلی را در محیط نرم افزار GIS نشان می‌دهد.

شکل ۴. سطح روستاهای مورد مطالعه براساس شاخص‌های ذهنی کیفیت زندگی

همانطور که از تصویر بالا پیداست، در روش درون‌یابی، بیشتر سکونتگاه‌های نمونه در سطح شهرستان دهگلان از نظر شاخص‌های ذهنی کیفیت زندگی در دو سطح کمتر توسعه یافته و توسعه نیافته هستند.

شکل ۴. سطح روستاهای مورد مطالعه براساس شاخص‌های ذهنی کیفیت زندگی

بر اساس نتایج حاصل از درون‌یابی شاخص‌های عینی توسعه، بیشتر سکونتگاه‌های مورد مطالعه در شهرستان دهگلان در سطح نسبتاً توسعه یافته قرار دارند.

جمع بندی و نتیجه گیری

شاخص‌های کیفیت زندگی به عنوان یکی از مؤلفه‌های ارزیابی وضعیت برخورداری از آسایش و آرامش جوامع مورد استفاده قرار می‌گیرد. هدف بررسی کیفیت زندگی در نواحی روستایی، عمدتاً چگونگی تثبیت جمعیت خانوارهای روستایی و دسترسی عادلانه آنها به خدمات و منابع در روستاهاست. با توجه به اینکه کیفیت زندگی یکی از اهداف راهبردی توسعه پایدار روستایی است که بشر در طول حیات خود به ویژه از دهه ۱۹۷۰ به بعد به دنبال ارتقاء بخشی به زندگی نه تنها از بعد کمی بوده، بلکه بعد کیفی را نیز بیش از پیش مد نظر قرار دارد. بنابراین می‌توان گفت که کیفیت زندگی هم هدف هم وسیله توسعه پایدار است. در این زمینه یکی از بهترین الگوهای ارزیابی، استفاده از دیدگاه‌های خود ساکنین روستاهای مورد مطالعه در مورد وضعیت موجود زندگی و امکانات و دارایی‌های آنها می‌باشد. در این پژوهش عملکرد هر یک از شاخص‌های کیفیت زندگی در روستاهای مورد مطالعه در شهرستان دهگلان مورد ارزیابی قرار گرفت. نتایج نشان داد بیشتر روستاهای مورد مطالعه در شهرستان دهگلان از نظر دیدگاه آرمانی مردم محلی در دو وضعیت پایداری پایین و نسبتاً پایدار هستند. ارزیابی شاخص‌های عینی کیفیت زندگی نیز نشان داد، بیشتر این سکونتگاه‌ها در سطح نسبتاً توسعه یافته قرار دارند. بر اساس نتایج حاصل از یافته‌های تحقیق، روستاهای نسبتاً توسعه یافته با مجموع درصد فراوانی ۷۰ (در سطح شاخص‌های عینی و ذهنی)، رتبه اول را دارا هستند و به ترتیب بیشترین درصد فراوانی بعدی مربوط به روستاهای توسعه نیافته با مجموع درصد فراوانی ۶۰، روستاهای کمتر توسعه یافته با ۴۰ درصد و کمترین درصد فراوانی مربوط به روستاهای توسعه یافته با مجموع درصد ۳۰ می‌باشد. بنابراین با توجه به نتایج به دست آمده، لزوم برنامه‌ریزی برای کاهش نابرابری‌ها و شکاف‌های توسعه در زمینه شاخص‌ها ضروری می‌باشد. نتایج تحقیق نشان دهنده پایین‌تر بودن سطح توسعه‌ی نواحی روستایی نسبت به نواحی شهری است. این نابرابری‌ها در ابعاد اقتصادی،

خدماتی و کالبدی ملموس‌تر می‌باشد. بنابراین با توجه به نتایج به دست آمده در بعضی از شاخص‌های کیفیت زندگی پیشنهاداتی در جهت بهبود وضعیت کیفیت زندگی برای روستاهای مورد مطالعه ارائه می‌شود:

- در مورد شاخص امنیت اجتماعی، پیشنهاد می‌شود که در روستاهای باشماق، گردمیران و گرگانه، توانمند سازی روستاییان در زمینه تقویت هر چه بیشتر عواملی مانند اعتماد، امنیت اجتماعی، گذشت و مدارا در نزاع‌های خانوادگی و قومی، توسعه و ترویج خوش بینی و تفکرات مثبت مورد توجه قرار گیرد.
- در خصوص شاخص درآمد، منبع درآمدی برای بیشتر سکونتگاه‌های مورد بررسی کشاورزی و دامداری می‌باشد. لذا پیشنهاد می‌گردد در این دو زمینه، برنامه‌ریزی مناسب صورت گیرد و با اعطای وام و اعتبارات کم بهره به بهبود وضعیت درآمدی در این مناطق کمک شود.
- در زمینه شاخص کیفیت آموزش، با توجه به اینکه اکثر روستاهای مورد بررسی از کیفیت آموزشی مناسب در سطح روستا برخوردار نیستند، پیشنهاد شود با تقویت خدمات و امکانات آموزشی و فرهنگی (مدرسه، کتابخانه و غیره) نهادهای مسئول به روستاهای مورد بررسی توجه جدی داشته باشند.
- همچنین پیشنهاد داده می‌شود در برنامه‌ریزی‌ها به سکونتگاه‌هایی مثل گرگانه و حاجی آباد که در سطوح پایین توسعه یافتگی قرار دارند، توجه بیشتری شود و این سکونتگاه‌ها در اولویت قرار داده شوند.

منابع

- آزادی، یونس، تقدیسی، احمد؛ جمشیدی، علیرضا و جمینی، داود (۱۳۹۲). ارزیابی کیفیت زندگی در نواحی روستایی استان ایلام (مطالعه موردی: دهستان کارزان)، فصلنامه پژوهش و برنامه ریزی روستایی، سال دوم، شماره ۱، ۴۹-۷۱.
- پورعیسی چافجیری، مجید؛ مولایی هاشجین، نصراله؛ آمار، تیمور (۱۳۹۷)، بررسی نظریه‌های مرتبط با سیاست گذاری برنامه‌های توسعه روستایی، دومین همایش ملی چشم انداز توسعه پایدار روستایی.
- پورطاهری، مهدی؛ رکن الدین افتخاری، عبدالرضا و فتاحی، احداله (۱۳۹۰). ارزیابی کیفیت زندگی در نواحی روستایی (مطالعه موردی: دهستان خاوه شمالی، استان لرستان)، فصلنامه پژوهش‌های جغرافیایی انسانی، ش ۷۶، ۱۳-۳۱.
- حاتمی نژاد؛ حسین؛ پور احمد، احمد، منصوریان، حسین و رجایی، عباس (۱۳۹۱)، تحلیل مکانی شاخص کیفیت زندگی در شهر تهران، پژوهش‌های جغرافیایی انسانی، شماره ۸۶، ۲۹-۵۶.
- خواجه شاهکوهی، علیرضا؛ مهدوی، شهرام؛ سوری، فرشاد و صمدی، رضا (۱۳۹۱)، ارزیابی و سنجش شاخص‌های ذهنی کیفیت زندگی شهری، مطالعه موردی: شهر کاشان، فصلنامه مدیریت شهری، ش ۳۰، ۲۸۵-۲۹۶.
- رکن الدین افتخاری، عبدالرضا؛ فتاحی، احداله و حاجی پور، مجتبی (۱۳۹۰). ارزیابی توزیع فضایی کیفیت زندگی در مناطق روستایی (مطالعه موردی: بخش مرکزی شهرستان دلفان)، فصلنامه پژوهش‌های روستایی، شماره ۲، ۶۹-۹۴.
- زاهدی، محمد جواد؛ شیانی، ملیحه؛ علی پور، پروین (۱۳۹۱)، رابطه سرمایه اجتماعی با رفاه اجتماعی، رفاه اجتماعی، ۱۰۹-۱۲۹.
- عیسی لو، علی اصغر؛ بیات، مصطفی و بهرامی، عبدالعلی (۱۳۹۳). انگاره زیست‌پذیری رهیافتی نوین جهت ارتقای کیفیت زندگی در جوامع روستایی (مطالعه موردی، شهرستان قم بخش کهک)، فصلنامه مسکن و محیط روستا. ش ۱۴۶، ۱۰۷-۱۲۰.

تحلیل مؤلفه‌های توسعه روستایی از... / قادرمرزی و همکاران

علی بیگی، جواد؛ قاسمی، یارمحمد، مهدی زاده، حسین (۱۳۹۵)، سنجش و ارزیابی کیفیت زندگی در سکونتگاه‌های روستایی (مطالعه موردی: دهستان زنگوان، استان ایلام)، فصلنامه مطالعات توسعه اجتماعی - فرهنگی، دوره پنجم، شماره ۴، ۱۸۷-۲۱۴.

مرکز آمار ایران (۱۳۹۵)، سالنامه آماری استان کردستان، معاونت برنامه ریزی استان، دفتر آمار و اطلاعات.

Ali Beigi, J; Ghasemi, Y, Mahdizadeh, H (2016), Measuring and evaluating the quality of life in rural settlements (case study: Zangwan village, Ilam province), *Socio-Cultural Development Studies Quarterly*,

Bache, I. 2013. (Measuring quality of life for public policy: an ideawhose time has come Agenda-setting dynamics in the European Union). *Journal of European Public Policy*, 20, 21-38.

Cos tanza, R., Fisher, B., Ali, S., Beer, C., Bond, L., Boumans, R., Gayer, D. E. (2008). (An integrative approach to quality of life measurement), research, and policy. *SAPI EN. S. Surveys and Perspectives Integrating Environment and Society*, (1.1).

Hataminejad; H; Pour Ahmad, A, Mansourian, H and Rajaei, A (2012), Spatial Analysis of Quality of Life Index in Tehran, *Human Geography Research*, No. 86, pp. 29-56 (in persion).

Hansen, N M., 1975, (an evaluation of growth center theory and practice), *environment and planning*, No7.

Lee, Y.I. 2005. (Sabjetive Quality of Life Measurement in Taipei). *Building and Environment*.43:1205-1215.

Parker, J. S. and Moore, R. H. 2008. (Conservation use and quality of life in rural community: an extension of Goldschmidt's findings), *Southern Rural Sociology*, Vol. 23, No. 1, pp. 235-265

Veenhoven, R. 2007.(Quality of Life Research), In :Bryant ,C.D. Peck ,D.L. 21st Centuer Sociology, A Reference Handbook, Sage ,Thousand Oaks, California USA.2007. ISBN978-1-4129-1608-0 V2, Chapter 7:54-62.

Zhao, B. 2004. (Perceptions of Quality of Life and Uze of Human Services by Households: A Model, Dissertation, The Graduate School University of Kentucky.

Zeren Gulersory, N and Ozsoy. A and Tezer, A and Ginli Y, reyhan and Gunay, Z. 2009. Strategic quality planning in urban environment, *ITU A/Z*, V: 6 NO: 1.109-125.